

Referanser: KR 15/40

Saksdokumenter:

KR 44.1/14 Retningslinjer for liturgisk inventar og utstyr – gjeldende regelverk

Regler for liturgisk inventar og utstyr

Sammendrag

Et forslag til reviderte Regler om liturgisk inventar og utstyr legges med dette fram for Kirkerådet til behandling.

Bakgrunnen for saken er Kirkerådets Høring om kirkebygg, hvor det i høringsbrevets kapittel 10 ble lagt fram et revidert forslag til Regler om liturgisk inventar og utstyr. Høringen fant sted våren 2014 og 177 høringsinstanser har avgitt svar.

Det var 4 hovedspørsmål til regelverket:

«Er det inventar eller utstyr som burde vært nevnt i forslaget til regelverk, eller som burde tas ut av det?»

«Bør det åpnes for at lesepult og talerstol kan kombineres i ett inventar?»

«Er dere enige i reglene om kirkerommets hovedalter og andre altere?»

«Er det andre endringer eller kommentarer dere vil gi til forslaget til regler?»

Høringen gav bred tilslutning både til hovedspørsmålene og til de andre bestemmelsene i forslaget. Samtidig kom det inn mange kommentarer og endringsforslag som det gjøres nærmere rede for i det vedlagte høringsammendraget.

Nemnd for gudstjenesteliv behandlet saken i sitt møte 25. – 26. august og vedtok et forslag med flere mindre endringer til det forslaget om regler som var utarbeidet i sekretariatet etter høringen (NFG sak 15/14). I det fremlagte høringsammendraget er NFGs endringsforslag til de enkelte paragrafene innarbeidet i forslaget til Regler om liturgisk inventar og utstyr. Her fremgår det også hvilke endringer som er gjort i

forhold til høringsforslaget. Det vises for øvrig til Protokollen fra NFGs møte 2/2014, sak 15.

Til slutt i det vedlagte hørings sammendraget er også de gjeldende Retningslinjer om liturgisk inventar og utstyr (fastsatt i 1990), gjengitt.

Forslag til vedtak

1. Kirkerådet vedtar forslaget til *Regler om liturgisk inventar og utstyr* (se punkt 3) som er lagt fram etter høringen og etter NFGs behandling av saken, med de endringer og merknader som fremkom i møtet.
2. Forslaget oversendes til Bispemøtet for læremessig uttalelse.
3. Regelverk til vedtak:

Regler om liturgisk inventar og utstyr

Kap. 1 Almennlige bestemmelser

§ 1 Formål

Kirkerommet med sitt inventar og utstyr skal tjene til Guds ære og fremme menighetens gudstjenestelige liv.

Formålet med reglene er å bestemme hva som er nødvendig liturgisk inventar og utstyr i en kirke, og hva som kan komme i tillegg til dette. Reglene gir også bestemmelser om utforming, godkjenning, bruk og forvaring av inventar og utstyr.

§ 2 Virkeområde

Retningslinjene gjelder

- 1) Kirker og kapell som er godkjent i medhold av Kirkeloven § 21 fjerde ledd og er vigslet til kirke.
- 2) Den kirkelige bruk av forsamlingslokaler og kapeller som ikke er vigslet til kirke, men som benyttes som kirkelokaler (jf. Tjenesteordning for biskoper § 13 annet ledd og Tjenesteordning for proster § 7 j).

§ 3 Definisjon

Inventar:

Gjenstander som har sin permanente plassering i kirkerommet, enten det er fast montert eller

løst. Kirkeklokker er å regne som inventar i dette regelverket.

Utstyr:

Gjenstander som brukes regelmessig i kirkerommet, men som ikke er permanent plassert der.

§ 4 Generelle bestemmelser

Kirken kan ta all kunst, alle kunstformer og alle kunstuttrykk i bruk i kirkerommet med dets liturgiske inventar og utstyr, så sant det tjener det kristne budskap og lar kirkerommets særlige egenart komme til utfoldelse.

Håndverk, materialer og utforming av liturgisk inventar og utstyr skal være av høy kvalitet.

Innredningen av kirkerommet skal fremme fleksibel praksis og det bør derfor vises tilbakeholdenhet med å bolte inventar fast i gulvet.

Det skal tas tilbørlig hensyn til de kulturhistoriske verdier som kirkebygget og dets inventar og utstyr representerer.

Kap. 2 Liturgisk inventar

§ 5 Alter

En kirke skal ha ett hovedalter. Alteret bør ha en slik tyngde og verdighet at det fremstår som kirkerommets samlende midtpunkt, også når rommet ikke er i bruk.

Hovedalteret er et permanent inventar i kirkerommet og skal ikke fjernes, flyttes eller tildekkes.

I kirkerom der alteret er plassert langt fra menigheten, kan det innføres et frittstående alter som kirkerommets sentralalter. Det frittstående alteret skal ha sin permanente plass i kirkerommet eller annet sted i kirkebygget når det ikke er i bruk. Det kan også finnes sidealtere til bruk for mindre forsamlinger. Disse kan også anvendes som bønnestasjoner under gudstjenesten og når kirkerommet er åpent for besøkende til meditasjon og bønn.

Når nye kirker bygges, skal alteret være frittstående. Alteret bør stå så langt ut fra bakveggen at liturgen kan forrette vendt mot menigheten, og at menigheten lett kan passere når ofringen skjer ved gang rundt alteret.

§ 6 Alterring

En alterring/alterskranke skal inngå i en kirke. Den består av knefall og støtteskranke og kan være fast eller flyttbar.

§ 7 Døpefont

Døpefonten er et permanent inventar i kirkerommet og skal være plassert lett synlig for menigheten, fortrinnsvis i kirkeskipet. I nye kirkebygg bør det sikres god plass rundt døpefonten. Den skal være utformet slik at den i bruk gir en vanddybde på minst 5 cm.

Når det bygges nye kirker, kan menigheten også søke om å tilrettelegge for dåp ved neddykking.

§ 8 Prekestol og lesepult

Prekestol og lesepult skal være slik plassert at forkynnelsen og lesningene høres overalt i kirkerommet og slik at predikant og tekstleser så vidt mulig kan sees av alle. Bokbrettet på prekestolen og lesepulten bør kunne reguleres i høyden. Prekestol og lesepult kan forenes i ett og samme inventar. Det bør fortrinnsvis ha fast plassering.

§ 9 Orgel

Pipeorgelet er kirkens tradisjonelle hovedinstrument. Orgelet skal understøtte og hjelpe menighet og sangkor i tilbedelse, forkynnelse og sang. Orgelet og andre instrumenter har også selvstendige musikalske funksjoner, både i og utenom gudstjenesten.

Orgelets plassering og utforming avklares i et nært samarbeid mellom orgelbygger, den orgelsakkyndige konsulent og arkitekten. I nye kirker bør orgelets plassering være slik at

kirkemusikeren kan lede et sangkor fra sin plass ved orgelet.

§ 10 Kirkeklokker

Kirker/kapell og andre kirkelige bygg eller rom hvor det regelmessig holdes gudstjeneste og utføres kirkelige handlinger, skal ha en eller flere kirkeklokker. Kirkeklokker plasseres enten i kirketårnet eller i et eget utvendig rom, men slik at lyden fra klokkene også kan høres naturlig inne i kirkerommet.

Kirkeklokkene trenger en klangkasse for å komme til rette som instrument. Hensynet til håndringing skal ivaretas. Antall og størrelse bør tilpasses kirkens størrelse og de geografiske forhold i kirkens nærhet. I alminnelighet anbefales flere klokker. Store klokker er å foretrekke.

Bruk av kirkens klokker fastsettes i egne retningslinjer.

§ 11 Egne stoler

Egne stoler for liturg og medliturger skal finnes i alterområdet. Liturgens stol bør plasseres slik at liturgen er godt synlig for menigheten og medliturgene. Det skal også være stoler til bruk ved vigsel. I domkirker skal det være en egen bispestol. Det bør velges stoler som er tilpasset kirkens øvrige inventar.

Kap. 3 Liturgisk utstyr

§ 12 Nattverdutstyr

Til alterutstyret hører kalk og disk, vinkanne og brødeske, enkeltkalker, lys og eventuelt krusifiks. Disse bør så vidt mulig være innbyrdes avstemt i utforming og materialbruk og passe sammen med kirkens øvrige utstyr.

Når en ny kalk anskaffes, skal den utformes slik at en både kan drikke og helle av den.

En nisje i veggen, eller et sidebord kan tas i bruk til oppbevaring av alterutstyret før og etter nattverdhandlingen.

§ 13 Lys

Alterlysene skal være hvite, levende lys. På et lite alter bør lys og staker ikke være for høye, særlig dersom liturgen forretter bak alterbordet. Det bør fortrinnsvis brukes staker beregnet for ett lys.

En lysglobe, eller en annen form for lysteningssted med et Kristuslys sentralt plassert, kan inngå i kirkerommet. Hensynet til brannfare skal ivaretas.

Et påskelys kan fra påskennatt/1. påskedag til Kristi himmelfartsdag stå i egen stake ved siden av alterbordet. Resten av kirkeåret vil lyset normalt være plassert ved døpefonten.

Til dåpslys skal det være en lysholder som disse kan plasseres i. jf. Alminnelige bestemmelser for Ordning for hovedgudstjeneste pkt 46-49.

§ 14 Prosesjonskors og prosesjonslys

Et prosesjonskors og eventuelt to prosesjonslys kan tas i bruk under gudstjenesten. Prosesjonskorset plasseres normalt ved alteret i egnet fot. Prosesjonslysene plasseres enten ved alteret eller ved lesepulten ut fra den liturgiske bruken på stedet.

§ 15 Tekstiler

Tekstiler på alter, prekestol og lesepult avstemmes i farger og formgivning til hverandre og til hele alterområdet, og til messehaglens som hører til kirkehuset. Tekstilene bør følge de liturgiske farger eller være kirkeårsnøytrale. Dersom alterduk brukes, skal den være hvit.

Kalkklede og servietter som brukes ved nattverd og dåp bør være av bomull eller lin.

Kap. 4 Øvrig liturgisk utstyr til en kirke

I hver kirke vil det i tillegg vanligvis være behov for:

§ 16 Liturgiske klær

Alba, stolaer i fire liturgiske farger, messehagler, fortrinnsvis hvit og grønn og hvite kapper for ansatte og frivillige medarbeidere ut fra behov ved gudstjenester og andre tjenester.

Kappe til bruk på kirkegård/gravlund ved gravferd.

Hvite kapper til konfirmanter.

§ 17 Utstyr til bruk ved takkoffer

Nødvendig utstyr til innsamling av takkoffer.

§ 18 Bøker

Tre bibler og tekstbøker og tre sett av de liturgiske bøker (for liturg, kirkemusiker, og sakristi). Et tilstrekkelig antall salmebøker til bruk for menigheten og koralbøker og liturgisk musikk for kirkemusikeren.

§ 19 AV-utstyr

Dersom AV-utstyr inngår i kirkerommet, skal det integreres på en best mulig måte i kirkerommet. Når det benyttes, bør det ikke dekke til kunstnerisk utsmykning/altertavle eller ta oppmerksomheten bort fra alterstedet.

Kap. 5 Oppbevaring

§ 20 Et godt bevaringsmiljø.

Gammelt og nytt kirkelig inventar og utstyr skal sikres et godt bevaringsmiljø. Vedlikehold av gjenstander fra før 1850 skal konsulteres med Riksantikvaren. Gjenstander fra 1537 og tidligere anses som automatisk fredet, og vedlikehold/konservering av disse skal godkjennes av Riksantikvaren. Også yngre gjenstander kan ha stor lokal- og kulturhistorisk verdi i dag og i fremtiden, og skal forvaltes ansvarlig.

§ 21 Tekstiler

De liturgiske klær oppbevares i egnede skap. Messehaglens skal henges opp på spesialhengere av tilstrekkelig bredde eller legges i skuffer med tilstrekkelig bredde og dybde.

Liturgiske tekstiler må ikke utsettes for lys, støv eller endringer i luftfuktighet.

§ 22 Verdigjenstander

Sølvgjenstander og annet kostbart utstyr skal oppbevares brann- og tyverisikkert.

Kap. 6 Godkjenning

§ 23 Nytt inventar og utstyr

Alt nytt inventar og utstyr skal på forhånd være godkjent av biskopen, for fredede og listeførte kirker skjer det etter uttalelse fra Riksantikvaren. Dette gjelder også for gaver, prøveinstallasjoner og midlertidige installasjoner i kirkerommet, dersom slike ikke inngår i et arrangement. I så fall kommer Regler for bruk av kirkene til anvendelse.

§ 24 Prostens myndighet

Prosten godkjenner omfanget av inventar og utstyr til lokaler som er innviet til kirkelig bruk.

§ 25 Biskopens myndighet

Inventar og utstyr må ikke fjernes eller avhendes uten samtykke fra biskopen jf. kirkeloven § 18. Dette gjelder også midlertidige fjerning av inventar og utstyr.

§ 26 Menighetsrådets myndighet

Menighetsrådet avgjør om gjenstander som *kan*, men som ikke *må* være i et kirkerom skal inngå som inventar eller utstyr. Menighetsrådet godkjenner om inventar midlertidig kan flyttes ut av kirkerommet. Også bestemmelser i kulturminneloven kan sette grenser for dette.

§ 27 Kulturhistoriske verdier

Ved restaurering og ombygging skal det tas tilbørlig hensyn til de kulturhistoriske verdier som kirkebygget og dets inventar og utstyr representerer, jf. kirkeloven § 21 fjerde ledd.

Kap 7 Dokumentasjon

§ 28 Nasjonalt register

Menighetsrådet har ansvar for at alt permanent og midlertidig kirkelig inventar og utstyr registreres i et nasjonalt register. Ved visitas og prostebesøk gis det rapport om registreringen.

§ 29 Endringer, reparasjoner m.v.

Endringer, større reparasjoner o. l. av gjenstandene skal registreres. Både ved anskaffelse, endring og avhending eller kassasjon skal tillatelsen (med dato) fra vedkommende myndighet noteres. Dette gjelder også midlertidige avhendelser.

Saksorientering

Bakgrunn

Hørings sammendrag og forslag til Regler om liturgisk inventar og utstyr

Det gis med dette et sammendrag av høringen til kapittel 10 i Kirkerådssaken *Høring om kirkebygg 2014* (KR 15/14). Dessuten inneholder det et forslag til justeringer av det forslaget til *Regler om liturgisk inventar og utstyr* som ble sendt på høring. NFGs behandling av saken i august 2014 (NFG sak 15/14) er også innarbeidet i dette sammendraget og i forslaget til regler.

I det følgende belyser først høringssvarene til de fire høringsspørsmålene. Deretter gjennomgås hver av paragrafene med kommentarer og endringsforslag fra høringen. I hver av paragrafene konkluderes det kortfattet med et nytt, justert forslag, som i sin helhet er lagt inn i forslaget til kirkerådets vedtak.

De fire hovedspørsmålene

De aller fleste høringsinstansene har svart på høringens fire hovedspørsmål om liturgisk inventar og utstyr, ofte kortfattet. Svært mange mener at høringsslaget til *Regler om liturgisk inventar og utstyr* er et dekkende regelverk og slutter seg til forslaget slik det foreligger. Flere fremhever det som positivt at det tas hensyn til nye liturgiske elementer og annet utstyr som er innført i kirkene i nyere tid og at retningslinjene er tilpasset gudstjenestereformen og nye aktiviteter som trosopplæringen (*Kongsvinger kirkelig fellesråd*). Forslaget oppfattes heller ikke som en radikal endring av gjeldende regelverk.

Mange høringsinstanser har ulike tilleggsforslag til flere av paragrafene, eller vil endre noen formuleringer og gjøre dem mer presise. (*Det teologiske Menighetsfakultet* og mange av biskopene/bispedømmerådene).

Noen høringsinstanser mener imidlertid at «regelverket er for detaljert og rigid» (*Bodø fellesråd*) og at det er «ønskelig med lokal avgjørelsesmyndighet [...] og at reglene bør omgjøres til anbefalinger» (*Bekkefaret menighet*). *Tromsø kirkelige fellesråd*, som har svart på høringsspørsmålene, ønsker et sterkt forenklet regelverk:

Framfor å revidere et regelverk som allerede er i overkant byråkratisk og preget av en tid med statskirke og embetsverk til å styre kirken, bør man benytte anledningen kirkelig til å tenke helt nytt heller enn å flikke på det gamle. Målsettingen må være å være tydelig, forenkle, rasjonalisere og effektivisere den kirkelige forvaltningen på alle nivåer.

KA Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon og en rekke fellesråd påpeker at «Regelverket bør tydeliggjøre at kirkelig fellesråds forvaltningsansvar for kirkebygget

også inkluderer det overordnede ansvar for anskaffelse og avhendelse av inventar i kirkebygget».

Det er ikke utredet endringer i myndighetsforholdet mellom Fellestråd og Menighetsråd. En slik endring vil kunne behandles i forbindelse med kommende endringer i Kirkeloven og foreslås ikke som en del av denne revisjonen.

I det følgende kommenteres hvert av de fire hovedspørsmålene til dette kapitlet i kirkebygghøringen:

Høringsspørsmål 1 (10 A):

Er det inventar eller utstyr som burde vært nevnt i forslaget til regelverk, eller som burde tas ut av det?

Noen etterlyser inventar eller utstyr. Av *inventar* etterlyses altertavle/altersmykke og brudestoler. Av *utstyr* etterlyses koralbøker og annen liturgisk musikk, utstyr til røkelse, liturgiske klær til andre vigslende grupper enn prester og regler for bruk av blomster.

Nidaros biskop og bispedømmeråd mener at noe kan tas ut av regelverket og heller inngå i en veiledningstekst fra Kirkerådet:

Vi oppfatter regelverket som nokså detaljert, og spør om det i et regelverk fastsatt av Kirkemøtet er tjenlig å fastsette f. eks. bestemmelser om påskelys (§13) og bruk av sidebord/nisje i veggen (§12 siste ledd). Etter vårt skjønn bør reglene gjennomgås med tanke på å flytte deler av dem til f.eks. en veiledning utgitt av Kirkerådet.

I det justerte forslaget til regelverk som fremmes, er det i liten grad tatt ut inventar eller utstyr, men noen bestemmelser er blitt forenklet eller endret fra «skal» til «bør».

Høringsspørsmål 2 (10 B):

Bør det åpnes for at lesepult og talerstol kan kombineres i ett inventar?

Et overveldende flertall av høringsinstansene svarer ja på muligheten til å kunne kombinere lesepult og prekestol. (bl. a. *Nidaros biskop og bispedømmeråd*, *Hamar biskop og bispedømmeråd*, *Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd*, *Sør-Hålogaland bispedømmeråd*, *Det praktisk-teologiske seminar*, *Det teologiske Menighetsfakultet*).

Stavanger biskop og bispedømmeråd begrunner denne kombinasjonen på følgende måte:

Lesepulten er «ny» i vår sammenheng. I mange av de gamle kirkene ser det ut som presten har forlatt prekestolen og bruker lesepulten. I nye kirker vil et krav om at både prekestol og lesepult oppleves som en er i ferd med å fylle opp alterområdet med liturgiske møbler. Tidligere ble det lagt vekt på at man først og fremst skulle høre, og kun sjelden delta i nattverdhandlingen, tekstlesning m. v. Alter og prekestol har kjempet om den sentrale plassen. I

dag er situasjonen en annen. Nå er det lagt vekt på at man i stor grad skal delta ikke bare i nattverdhandlingen, men også i tekstformidling og opptredener av forskjellig art. Det er i dag ikke samme behov for en fast prekestol. Denne må være lett flyttbar og kan eventuelt erstattes med en lesepult, men denne må være i samsvar med rommets øvrige interiør.

Bjørgvin biskop og bispedømmeråd begrunner kombinasjonen ut fra gudstjenestereformen.

Gudstjenestereforma inneber at ordet sin plass i gudstjenesta ikkje er avgrensa til prekestolen, men omfattar lesepult, evangelieprosesjon og prekestol (Kirkehuset og lovgivningen, Andresen 2013, s 218). Difor kan det opnast for at lesepult og prekestol kan vera eitt inventar, så lenge dette møbelet oppfyller funksjonen til begge på ein god måte.»

Nord-Hålogaland biskop og bispedømmeråd mener derimot at prekestolen har en selvfølkelig plass i et luthersk kirkerom:

Prekenen og lesningene hører med som selvfølkelige deler av en gudstjeneste i Den norske kirke. Ut fra dette og dynamikken i gudstjenesten bør de også ha sine *steder* i kirkerommet. Vi mener at prekestolen har sin selvfølkelige plass i ethvert luthersk kirkerom som en permanent del av inventaret (jfr. 2B). Lesepulten er et inventar som har funnet sin plass i norske kirkerom etter forrige liturgireform og er et velkomment supplement til inventaret. Lesepulten er i hovedsak stedet det leses fra. At lesepulten noen ganger også brukes som prekestol viser bare at gudstjenesten har behov for fleksibilitet. Lesepulten er oftest et mobilt inventar. Om en kombinasjon av prekestol og lesepult blir innført som en mulighet kan man risikere at hele inventaret stues bort og ikke blir i bruk. Derfor vil vi ikke støtte tanken om å kombinere disse to inventarene i ett.

Kvinesdal, Fjotland og Feda menighetsråd mener at en slik kombinasjon kan svekke den rollen som forkynnelsen har i vår kirke:

Nei, det bør ikke åpnes for at lesepult og talerstol kan kombineres i ett inventar. Om det blir åpnet for dette, vil det bli en pedagogisk utfordring å formidle at ett av kirkens særlige oppgaver er å forkynne og å undervise, til det er det viktig å kunne ha et sakramentalt sted som er forbeholdt akkurat denne oppgaven. Forkynnelsen har vært det som har vært et hovedpunkt i den lutherske kirke. Men jeg ser også at det finnes argumenter for at en kan åpne for at lesepult og talerstol kan kombineres også. Særlig der hvor praksis har blitt at prekenen som hovedregel skjer fra lesepulten. Hos oss er det likevel behov for å benytte prekestolen når det er mye folk i kirken.

Skien kirkelige fellesråd er delt i synet på kombinasjon av lesepult og prekestol.

Ås kirkelige fellesråd «ønsker primært å ha både lesepult og talerstol i kirkerommet» men antyder hvordan de eventuelt kan forenes på en god måte. De mener at «dersom de skal kombineres må snarere lesepulten endres til talerstol enn motsatt». Og

Bjørgvin biskop og bispedømmeråd svarer ja «så lenge dette møbelet oppfyller funksjonen til begge på ein god måte.»

Kommentar: Dette kan ses i sammenheng med høringsbrevets forslag om at inventaret skal synliggjøre kirkerommet som et sted for samlingen om Ord og sakrament. En kombinasjon av prekestol og lesepult kan da tenkes å være et *permanent inventar* som synliggjør et *Ordets sted*. Flere høringsinstanser støtter tanken om et *Ordets sted*. Ut fra dette kunne en tenke å legge til en presisering i paragrafen om at det kombinerte inventarstykket bør være et «**permanent inventar**». Da *Nemnd for gudstjenesteliv* behandlet saken i august 2014, ble det foreslått en noe «mykere» formulering ved å ta ut ordet «permanent», men legge til setningen: «**Det bør fortrinnsvis ha fast plassering**».

I det justerte forslaget markeres nye ord i forhold til høringsforslaget med **fet skrift**, ord som tas ut av høringsforslagets tekst med *kursiv* skrift og det som videreføres med vanlig skrift.

Paragraf 8 foreslås da med følgende ordlyd

§ 8 *Prekestol og lesepult.*

«Prekestol og lesepult skal være slik plassert at forkynnelsen og lesningene høres overalt i kirkerommet og slik at predikant og tekstleser så vidt mulig kan sees av alle. Bokbrettet på prekestolen og lesepulten bør kunne reguleres i høyden. Prekestol og lesepult kan forenes i ett og samme inventar. **Det bør fortrinnsvis ha fast plassering.**»

Høringsspørsmål 3 (10 C):

Er dere enige i reglene om kirkerommets hovedalter og andre altere?

Selv om flertallet av høringsinstanser slutter seg til paragraf 5 om alter, påpeker flere at formuleringene her er uklare. Dette gjelder særlig forholdet mellom den første setningen om at «en kirke skal ha *ett* alter» og det som deretter omtales i tillegg som «fremskutt alter» og «sidealtere». *Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd* foreslår å løse denne uklarheten simpelthen ved å endre tallordet «ett» til artikkelen «et», slik at første setning blir: «En kirke skal ha et alter». *Hamar biskop og bispedømmeråd* foreslår å presisere ordet «alter» til «hovedalter», slik at det står «En kirke skal ha ett *hovedalter*.»

Denne siste løsningen ivaretar intensjonen i forslaget og foreslås derfor tatt inn i det nye, justerte forslaget.

Det synes *ikke* å være noen uenighet blant høringsinstansene om at en kan ha ulike «sidealtere», når disse brukes til «mindre forsamlinger, bønnestasjoner under gudstjenesten og når kirkerommet er åpent for besøkende til meditasjon og bønn», slik forslaget lyder. *Møre biskop og bispedømmeråd* mener likevel at det bør stå at «dersom det er fleire altar, kan ein berre bruke eitt av dei i same gudstenesta». Når en ser bort fra bruken av sidealtere som «bønnestasjoner under gudstjenesten», er det ingen ting i høringen som tyder på at det er uenighet om dette prinsippet.

Spørsmålet er: Hva er «hovedalteret» når en setter inn «et fremskutt alter» i en kirke som allerede har et hovedalter, ofte fast montert til en altertavle? Grunnen til at en i flere kirker har satt inn et *fremskutt alter* er at det opprinnelige alteret er plassert langt fra menigheten, og/eller at en ønsker at presten leder nattverdliturgien bak alteret, hele tiden vendt mot menigheten (lat. *versus populum*)» og ikke står fremfor alteret, vendt mot øst (lat. *ad orientem*) i bønnene til Gud. I den nye gudstjenesteboken er dette spørsmålet belyst i kapittel 6, hvor begge disse bønneretningene er ansett som mulige.

I slike tilfelle synes det å være enighet om at det er det alteret som nattverdliturgien ledes fra, som er *hovedalteret*. Grunnen til det er at «alteret er Herrens nattverdbord». Men kan da dette fremskutte alterbordet flyttes og fjernes fra sin sentrale plass i kirkerommet når gudstjenesten er over? Dette er en praksis som har vunnet innpass i mange menigheter i Den norske kirke de siste årene. Da bruker man i realiteten to hovedaltere i kirkerommet: ett fremskutt alterbord som brukes under gudstjenesten som nattverdbord, og ett alter i koret som «ikke fjernes, flyttes eller tildekkes» og konstituerer rommet som kirkerom når det ikke feires gudstjeneste, men som *ikke* brukes som nattverdbord. Høringsinstansene er delte i sin vurdering av dette:

Det praktisk-teologiske seminar mener at et fremskutt alter «må kunne flyttes og fjernes.» *Eidskog og Vestmarka menighetsråd* mener at et «fremskutt alter bør kunne fjernes når dette er hensiktsmessig ut fra arrangement», men at «hovedalter er permanent utstyr og bør ikke flyttes og fjernes.» *Det teologiske Menighetsfakultet* sier ikke noe om et fremskutt alterbord kan fjernes etter en gudstjeneste, men ønsker å legge til i paragrafen at «Det må framgå tydelig av bruken at menigheten ved dette fremskutte alteret har et samlet fokus for bønn og tilbedelse». Det er rimelig å anta at dette understrekes for å unngå at det opprinnelige alteret i koret, som gjerne er størst og fremtrer mest markert i kirkerommet, blir oppfattet som hovedalteret når gudstjeneste feires. For liturgisk sett er hovedalteret nattverdbordet

Nittedal kirkelige fellesråd ønsker en mulighet til å kunne flytte (på) hovedalteret og foreslår en endring av *annet ledd* i paragrafen som begrenser hvor langt det kan flyttes: «Alteret er et permanent inventar i kirkerommet og skal ikke fjernes ut av kirkerommet eller tildekkes».

Hamar biskop og bispedømmeråd ønsker en større fleksibilitet når det gjelder et *fremskutt alter*. og foreslår et presiserende tillegg i *fjerde ledd* i paragrafen: «Fremskutt nattverdbord skal ha sin permanente plass i kirkerommet eller annet sted i kirkebygget når det ikke er i bruk.» Denne setningen er tatt inn i forslaget til revidert tekst.

Hamar biskop og bispedømmeråd ønsker også å føye til: «Nattverdbordet er et liturgisk møbel og skal ikke ha annen bruk.» Denne siste setningen er ikke tatt inn i det justerte forslaget, da en mener at det ikke skulle være nødvendig å presisere dette i et regelverk.

I høringsforslaget § 5, annet ledd står det om hovedalteret at «Alteret er et permanent inventar i kirkerommet og skal ikke fjernes, flyttes eller tildekkes». *Sør-Hålogaland bispedømmeråd* ønsker en mulighet til å søke om dispensasjon fra denne hovedregelen:

Bispedømmerrådet stiller spørsmålet om det er klokt å være så rigid angående alteret slik forslaget fra KR foreligger. Det har oppstått og det vil oppstå situasjoner hvor det er svært ønskelig å flytte alteret til side f.eks. ved store sceneoppsett eller mange aktører. Dette gjelder vel så ofte gudstjenester og kirkens egne arrangement som kulturarrangement i samarbeid med lokale aktører. Forslag til ny tekst: «Alteret er et permanent inventar i kirkerommet som ikke bør flyttes, tildekkes eller fjernes. Biskopen kan gi dispensasjon.»

Noen høringsinstanser ønsker enda større fleksibilitet for plasseringen av alteret:

Ein bør vurdere om alterbord (og for den saks skuld døpefont og anna liturgisk inventar) kan ha fleire faste plasseringar tilpassa ulik bruk, og slik auke kyrkjerommet sin fleksibilitet (*Askvoll sokn*)

Det er litt uklart hvordan det tenkes når kirken har to altere, et permanent, som ikke kan flyttes og et frittstående. Selv om det frittstående alteret ofte fungerer som kirkerommets sentrale alter, må det kunne flyttes eller fjernes når det ikke er i bruk. Det permanente alteret skal ikke tildekkes, selv når det ikke er i bruk, f.eks. ved andre arrangementer i kirken. Denne bestemmelsen støtter vi. (*Bakklandet, Lade og Lademoen menigheter*)

Sandviken menighetsråd foreslår å fjerne kravet om at alteret skal være frittstående når nye kirker bygges:

Mange eldre kirker, inkludert Sandvikskirken, har fastmontert altertavle bak hovedalteret. Bestemmelsene må ikke kunne tolkes slik at disse kirkene blir pålagt endringer på dette, som i mange tilfeller vil bety drastiske inngrep i alterpartiet. Diskusjonen om presten bør forrette mot øst (ad orientem) eller mot menigheten (versus populum) er i høyeste grad levende. Det er slett ikke gitt at utviklingen vi har sett i favør av versus populum har fremtiden for seg. Derfor er det tjenlig med noe forsiktige formuleringer på dette punktet. Vi foreslår følgende setning endret med den innskutte underskrevne setningen som tillegg: «Alteret bør stå så langt ut fra bakveggen at liturgen, når alteret er frittstående, kan forrette vendt mot menigheten, og at menigheten lett kan passere når ofringen skjer ved gang rundt alteret.»

Følgende avsnitt vil vi foreslå fjernet: «Når nye kirker bygges, skal alteret være frittstående. Alteret bør stå så langt ut fra bakveggen at liturgen kan forrette vendt mot menigheten, og at menigheten let kan passere når ofringen skjer ved gang rundt alteret.»

Stavanger biskop og bispedømmerråd er kritiske til tendensen til å flytte rundt på alteret:

Alteret skal først og fremst være *Herrens bord*. Det skal gi innrykk av et bord. *Alteret* er offerstedet. Det er der vi legger våre gaver. Det er *Guds tronstol*, symbolet på Guds nærvær. Det er *grensesteinen* mellom himmel og jord, - et skille mellom tid og evighet.

Vi vil påpeke en trend når det gjelder alterets betydning og funksjon. Det kan synes som om flere oppfatter alteret som noe som står i veien for menighetens

utfoldelse (opptredener), og derfor må flyttes rundt etter eget forgodtbefinnende. Alteret må igjen få status som symbolet på Guds tilstedeværelse i rommet. Det er derfor svært viktig at regelverket i så sterk grad påpeker alters betydning i et kirkerom som det er understreket i det nye regelverket.

Det teologiske Menighetsfakultet foreslår å ta ut den teologiske forklaringen i andre og tredje setning i første ledd av paragrafen, antakelig fordi slike forklaringer mangler i de andre paragrafene, som f. eks. § 7 om døpefont.

Til forsvar for å beholde disse setningene kan en si at det er behov for å definere hva et alter er, og at ordene gir mening til alt det øvrige inventar og utstyr i kirkerommet. De er også videreført fra gjeldende regelverk.

Da Nemnd for gudstjenesteliv behandlet saken, sluttet de seg imidlertid til forslaget om å ta ut den teologiske beskrivelsen. Nemnda gav to grunner for dette: De andre paragrafene har ikke slike teologiske setninger – og setningene er heller ikke en fyllestgjørende beskrivelse av hva et alter er. Ut fra dette foreslås det å ta bort andre og tredje setning i forslaget som fremlegges.

NFG hadde også andre endringsforslag til denne paragrafen i lys av høringen, blant annet ønsket nemnda å flytte leddet «Når nye kirker bygges...» slik at det blir siste ledd i paragrafen. Nemnda foreslo også å endre uttrykket «fremskutt alter» til «frittstående alter» for å ta bort det midlertidige preget som ordet «fremskutt» antyder. Dette tas også til følge. Forslaget som hermed legges fram er identisk med NFGs forslag, med unntak av annet ledd, hvor NFG foreslo: «Hovedalteret **skal ha permanent karakter** i kirkerommet og skal ikke fjernes, flyttes eller tildekkes.» Her foreslås det å beholde høringsforslagets formulering «er et permanent inventar...».

I det forslaget som nå legges fram i lys av høringen og NFGs behandling av saken er ord som er fjernet fra høringsforslaget markert i *kursiv skrift*, ny tekst er markert i **fet skrift**, og det som videreføres i vanlig skrift:

§ 5 Alter

*«En kirke skal ha ett **hovedalter**. *Alteret er Herrens nattverdbord, og skal dermed bære kalken og disken og samle menigheten ved nattverdmåltidet. I kraft av Jesu Kristi død og oppstandelse og hans løfte om å være sammen med sine venner, markerer alteret også Guds nærvær.* Alteret bør derfor ha en slik tyngde og verdighet at det fremstår som kirkerommets samlende midtpunkt, også når rommet ikke er i bruk.*

Hovedalteret er et permanent inventar i kirkerommet og skal ikke fjernes, flyttes eller tildekkes.

I kirkerom der alteret er plassert langt fra menigheten, kan det *om ønskelig* innføres et **frittstående alter** *fremskutt nattverdbord* som kirkerommets **sentralalter** *sentrale alter*. **Det frittstående alteret** *Fremskutt nattverdbord* **skal ha sin permanente plass i kirkerommet eller annet sted i kirkebygget når det ikke er i bruk**. Det kan også finnes sidealtere til bruk for mindre forsamlinger. **Disse kan også anvendes som bønnestasjoner** under

gudstjenesten og når kirkerommet er åpent for besøkende til meditasjon og bønn.

Når nye kirker bygges, skal alteret være frittstående. Alteret bør stå så langt ut fra bakveggen at liturgen kan forrette vendt mot menigheten, og at menigheten lett kan passere når ofringen skjer ved gang rundt alteret.»

Høringsspørsmål 4 (10 D):

Er det andre endringer eller kommentarer dere vil gi til forslaget til regler?

Dette høringsspørsmålet belyses ved at kommentarer og endringsforslag knyttes til den enkelte paragraf i det justerte forslaget til Regler for liturgisk inventar og utstyr. Se for øvrig den vedlagte oversikten over hele det justerte forslaget.

Kommentarer og endringsforslag til de enkelte paragrafene

Til § 1 Formål

En viktig endring fra gjeldende regelverk er § 1 Formål. Den nye formuleringen i formålsparagrafen har fått svært positiv respons: *Kirkerommet med sitt inventar og utstyr skal tjene til Guds ære og menighetens gudstjenestelige liv. Tjensvoll menighetsråd* ønsker imidlertid å beholde den tidligere formuleringen i andre ledd, og foreslår: «*Kirkerommet med sitt inventar og utstyr skal tjene til Guds ære og fremme den liturgiske handling og forståelse hos dem som deltar i gudstjenesten.*»

Menighetsfakultetet foreslår kun å sette inn verbet «**fremme**» foran «menighetens gudstjenestelige liv», og dette tas inn i det justerte forslaget. Også presiseringen av formålet med reglene (§ 1, annet ledd) får tilslutning.

Paragraf 1, første ledd foreslås da med følgende ordlyd:

«Kirkerommet med sitt inventar og utstyr skal tjene til Guds ære og **fremme** menighetens gudstjenestelige liv.»

Til § 2 Virkeområde

Det er ingen endringsforslag til denne paragrafen.

Til § 3 Definisjon

Enkelte høringsinstanser påpeker at begrepene «inventar» og «utstyr» er annerledes definert i dette regelverket enn i forsikringsdokumenter om kirkebygg. Denne forskjellen var omtalt i høringsbrevets kommentar til regelverket (s. 39), men enkelte høringsinstanser mener det er ønskelig å samordne begrepsbruken (*Nidaros biskop og bispedømmeråd* og *Tunsberg biskop og bispedømmeråd*). Kirkerådet finner det vanskelig å strukturere Regler om liturgisk inventar og utstyr etter hva som er gjeldende forsikringsbestemmelser. I forsikringsammenheng skilles det ikke mellom *inventar* og *utstyr*, men mellom *kirkebygningen* og *inventar/utstyr*.

Til § 4 Generelle bestemmelser

Høringsinstansene *KA*, *Sør-Hålogaland kirkevergelag* og *Holsen og Haukedalen sokneråd* påpeker at tredje ledd i paragrafen – «Kirkerommet skal være fleksibelt med hensyn til møbleringen...» - kan misforstås som «førende også for eldre kirker». Men i eldre kirker kan ikke kravet om fleksibilitet gjøres gjeldende av hensyn til bevaring av kulturminneverdier, noe som uttrykkes i samme paragraf.

Menighetsfakultetet foreslår at tredje ledd lyder slik: «Møbleringen av kirkerommet skal fremme fleksibel praksis, og det bør derfor vises tilbakeholdenhet med å bolte fast inventar i gulvet.» *Nemnd for gudstjenesteliv* støtter formuleringen, men foreslår å endre «Møbleringen av kirkerommet» til «Innredningen av kirkerommet». Dette støttes, slik at paragrafens tredje ledd endres slik:

«

Innredningen av kirkerommet skal fremme fleksibel praksis *være fleksibelt med hensyn til møbleringen* og det bør derfor vises tilbakeholdenhet med å bolte inventar fast i gulvet.»

Til § 5 Alter (se ovenfor til hørings spørsmål 3)

Til § 6 Alterring

Høringsforslaget lød: «En alterring/alterskranke skal inngå i en kirke og består av knefall og støtteskranke.»

Det praktisk-teologiske seminar mener «det bør angis at alterringen eller alterskranken kan være flyttbare, slik det antydes på side 39» i høringsdokumentet. Her stod det følgende: «En alterring/alterskranke kan imidlertid utformes på ulike måter ved f eks å være helt eller delvis åpen foran eller på sidene, og å være flyttbar.»

Flere andre høringsinstanser ønsker også å få dette presisert i regelverket, blant andre *KUN Kirkelig utdannings senter i Nord, Stjørdal menighetsråd* og *Røyken kirkelige fellesråd*. *Kirkeansatte i Delta* skriver:

Alterringen bør være løstsittende i nye kirker for å gjøre rommene mer fleksible ved konserter etc. Kanskje også konsekvent være mulig å åpne i front for å minske avstanden til menigheten – da er det ingen sperrer imellom.

I og med at alterskranke er nevnt i paragrafen, er det tydelig at en ikke behøver å ha en hel alterring. Men det kan være behov for å presisere at alterringen/alterskranken kan være fast eller flyttbar. Paragraf 6 vil da endres slik:

«En alterring/alterskranke skal inngå i en kirke. og **Den** består av knefall og støtteskranke **og kan være fast eller flyttbar.**»

§ 7 Døpefont

Det er ikke mange kommentarer fra høringsinstansene om denne paragrafen. *Hamar biskop og bispedømmeråd* ønsker imidlertid å presisere at døpefonten «skal ha sin permanente plass» «og ikke benyttes til annet enn dåp.» Også *Røyken kirkelige fellesråd* mener det bør presiseres «at døpefonten er et permanent inventar.» Dette anliggendet kan ivaretas ved å bruke en tilsvarende formulering som i § 5 om alteret, slik at første setning foreslås endret til: «Døpefonten **er et permanent inventar i kirkerommet** og skal være plassert lett synlig for menigheten.

Det teologiske Menighetsfakultet foreslår å ta inn igjen nyanseringen i gjeldende regelverk om at «Kirkerommets utforming har betydning for plasseringen». Fakultetet ønsker også å ta inn en bestemmelse til slutt som åpner for dåp ved full neddykking: «**Når det bygges nye kirker, kan menigheten også søke å etablere en døpefont som gir anledning til dåp ved full neddykking av barn og/eller voksen.**»

Muligheten for dåp ved full neddykking i en luthersk kontekst har vært diskutert i Det lutherske verdensforbund (LVF) og blitt tematisert i Norsk luthersk-baptistisk samtalegruppe i 1984-1989. I rapporten fra denne bilaterale læresamtalen («Én Herre Én tro Én kirke En lengsel mot én dåp», utgitt av Kirkens informasjonstjeneste) heter det:

Som et uttrykk for at Den norske kirke også aksepterer dåp ved neddykking, burde en overveie å endre Alterboken slik at den også gir adgang til dåp ved neddykking, slik at de som døpes som voksne, kan få mulighet til å velge denne dåpsformen. Det bør presiseres at både dåp ved overøsing og ved neddykking er gyldig dåp etter luthersk syn, og fra kirkens side bør en ikke legge press på noen til å velge en spesiell dåpsform (side 35).

En kan overveie om dette anliggendet bør tas inn i regelverket på nåværende tidspunkt. Til Menighetsfakultetets forslag kan en innvende at det er vanskelig å tenke seg en utforming av en *døpefont* som også voksne kan døpes i ved full neddykking. Da handler det mer om et dåpsbasseng, og må eventuelt komme i tillegg til en døpefont. Men en kan eventuelt føye til en mindre presis formulering i paragrafen, slik: «Når det bygges nye kirker, kan menigheten også søke om å tilrettelegge for dåp ved neddykking».

Nemnd for gudstjenesteliv anbefalte at døpefonten ikke bør plasseres i koret og foreslo å endre «vanligvis fremme i kirkeskipet eller i koret» til «fortrinnsvis i kirkeskipet». Dette tas inn i forslaget, som da endres slik:

«Døpefonten er et permanent inventar i kirkerommet og skal være plassert lett synlig for menigheten, **fortrinnsvis vanligvis fremme** i kirkeskipet eller i koret. I nye kirkebygg bør det sikres god plass rundt døpefonten. Den skal være **utformet slik slik utformet** at den i bruk gir en vanndybde på minst 5 cm.

Når det bygges nye kirker, kan menigheten også søke om å tilrettelegge for dåp ved neddykking.»

Til § 8 Prekestol og lesepult (se kommentarene ovenfor til hørings spørsmål 2)

Til § 9 Orgel

Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd foreslår en endring i første setning:

Vi mener denne setningen kan oppfattes både som deskriptiv og normativ. Den kan tolkes slik at det ligger et «bør» i denne setningen. For å unngå det, foreslår vi denne formuleringen: «Pipeorgelet har tradisjonelt vært kirkens hovedinstrument».

Stavanger biskop og bispedømmeråd foreslår igjen endring og skriver:

Det er også viktig at orgelet beholdes i våre kirker. Det har til tider vært vanskelig å motivere menighetene som bygger kirker til å prioritere midler til dette. Men det er ingen andre instrument som på samme måte greier å «fylle rommet».

Kvinesdal, Fjotland og Feda menighetsråd mener at «det bør tas inn en setning som sier noe om at orgelet bør plasseres slik at organist og liturg har «øyekontakt». Dette er et viktig hensyn, men en antar at dette og mange andre hensyn ivaretas i det som allerede står om at det skal være «et nært samarbeid mellom orgelbygger, den

orgelsakkyndige konsulent og arkitekten». Også godkjenningsmyndigheten for nye kirkebygg kan ivareta dette.

Musikernes fellesorganisasjon (MFO) mener at orgel i nye kirkebygg er «ofte dårlig planlagt. Dette kan skyldes manglende kunnskaper hos arkitekten om størrelse og optimal plassering av et såpass stort instrument. I tillegg til at en hensiktsmessig plassering beskrives, må orglets plassering og utforming inn allerede i kirkens prosjekteringsfase. Dette må skje i samarbeid med orgelkonsulent og orgelbygger.» Det foreslås derfor ingen endringer i § 9 *Orgel*.

Til § 10 Kirkeklokker

Generelt er det ikke mange endringsforslag til denne paragrafen. I forslaget er det tydeliggjort at «kirkeklokkene trenger en klangkasse for å komme til rette som instrument». Tenker man klokkene først og fremst som et vakkert visuelt inventar, og ikke som et instrument, kan klangen bli skadelidende og klokkene gi en for skarp lyd.

Døves menighet, Bergen forteller imidlertid at dette arter seg annerledes for døve:

For døve er det viktig å se kirkeklokkene. Bergen døvekirke har klokken plassert inne i kirkerommet. Døves menighetsråd, Bergen foreslår derfor en tilføyelse til denne paragrafen: «I døvekirker plasseres klokkene slik at de er synlige for alle. For disse klokkene kreves det ikke klangkasse.» Dette anliggendet ivaretas i den reviderte veiledningen til regelverket.

Musikernes fellesorganisasjon påpeker at «Erfaringsmessig er en høy plassering av kirkens klokker, f.eks. i et tårn å foretrekke. Lavt plasserte klokker, f. eks. på kirkeveggen er ikke gunstig og skaper ubehagelig sterk lyd – til irritasjon for mange naboer.»

Flere høringsinstanser foreslår å stryke den nye setningen i annet ledd: «Hensynet til håndringing skal ivaretas». *Stjørdal menighetsråd* og *Nittedal fellesråd* ønsker ikke at håndringing må tas hensyn til, og mener dette er både fordyrende og upraktisk. *Alta menighetsråd* og *fellesråd* stiller seg spørrende til denne regelen og skriver: «Hvorfor og hvordan skal hensynet til håndringing (§ 10) ivaretas? Vi skjønner ikke bestemmelsen og heller ikke formålet. Dette imøteser vi et utfyllende svar på...»

Her følger et svar på denne innvending: En grunn til bestemmelsen om at «hensynet til håndringing skal ivaretas» er ønsket om å videreføre lokale håndringingstradisjoner og gjerne skape ny interesse for dette. Trosopplæringsprosjektet *Tårnagentene* har gitt en fornyet interesse for klokketårnet og kirkeklokker. Da vil det være mer spennende for barn å ringe med hånd og tau enn å trykke på en knapp.

Så til spørsmålet om dette vil være fordyrende: Fagfolk på kirkeklokker sier at det er en vanlig misforståelse at det er umulig eller dyrt å få til manuell ringing når en har et automatisk ringeanlegg. Alle systemer som er levert de siste 20 årene kan en bare feste et tau til på et egnet sted, eller montere en arm for tau, slå av hovedbryter for strøm og starte å ringe. Det er ikke nødvendig med kompliserte frakoblinger. Den elektriske motoren blir dratt med, men det er ikke noe problem.

Eldre anlegg kan ha en brems som også må kobles fra, noe som krever litt arbeid, men det medfører ikke store investeringer.

Utgifter til ringing og kiming med klokker er i dag en betydelig utgift på fellestrådenes budsjetter. Dette vil med ny datateknologi kunne løses på en mye billigere og bedre måte i fremtiden i alle kirker som har elektrisk drevet motor å ringe med. Da kan en også tenke seg muligheten for en fornyet interesse hos frivillige som ønsker å videreføre gamle ringetradisjoner.

Kirkerådet finner derfor ikke grunn til å endre regelen om at «hensynet til håndringing skal ivaretas.»

Nord-Hålogaland bispedømmeråd ønsker en bestemmelse som sier at «plassering av kirkens klokker bør være slik at de høres naturlig inne i kirkerommet slik at man unngår å måtte overføre lyden av kirkeklokkene inn i kirkerommet ved hjelp av høyttalerutstyr». Dette tas inn i paragrafen.

Paragraf 10 endres da slik:

«Kirker/kapell og andre kirkelige bygg eller rom hvor det regelmessig holdes gudstjeneste og utføres kirkelige handlinger, skal ha en eller flere kirkeklokker. Kirkeklokker plasseres enten i kirketårnet eller i et eget utvendig rom, **men slik at lyden fra klokkene også kan høres naturlig inne i kirkerommet.**

Kirkeklokkene trenger en klangkasse for å komme til rette som instrument. Hensynet til håndringing skal ivaretas. Antall og størrelse bør tilpasses kirkens størrelse og de geografiske forhold i kirkens nærhet. I alminnelighet anbefales flere klokker. Store klokker er å foretrekke.»

Til § 11 Egne stoler

Flere ønsker at egne «stoler for brudepar» fortsatt skal være med i det nye regelverket. *Engehaugen menighetsråd* og *Snertingdal menighetsråd* opplever det som «underlig at brudestoler tas ut av reglene. Det er da faktisk nødvendig at det finnes stoler til dette bruk – og at disse er tilpasset kirkens øvrige inventar». Derimot mener de det ikke er ønskelig å erstatte «bør» i gjeldende regelverk med «skal finnes i alterområdet». Også *Gjøvik kirkelige fellesråd* advarer mot at erstatte «bør» med «skal».

Det teologiske Menighetsfakultet har i tråd med gudstjenestereformen følgende tilleggsforslag etter første setning: «I nye kirkebygg skal det særlig tas hensyn til at hovedliturgen skal kunne lede gudstjenesten også fra stolen.» For å synliggjøre liturgen som gudstjenesteleder, også når han/hun ikke utfører liturgiske handlinger heter det i veiledningen til *Gudstjeneste for Den norske kirke*: «Liturgen sitter på en stol i korpartiet, på et sted hvor han/hun er synlig for menigheten og medliturgene. Liturgen sitter her når han/hun ikke utfører liturgiske handlinger» (side 7.31). En mulig formulering som så vidt mulig kan gjelde for alle kirker kan være: «Liturgens stol bør være plassert slik at liturgen er synlig for menigheten og for medliturgene.»

Da Nemnd for gudstjenesteliv behandlet et justert forslag etter høringen foreslo nemnda å endre første setning fra «Egne stoler for liturg, medliturger og for brudepar bør finnes i alterområdet» til «Egne stoler for liturg og medliturger skal finnes i

alterområdet. Det skal også være stoler til bruk ved vigsel.» Det blir da nødvendig og bytte om på rekkefølgen av setningene, slik:

«Egne stoler for *tjenestegjørende* liturg og medliturger skal finnes i alterområdet. **Liturgens stol bør plasseres slik at liturgen er synlig for menigheten og for medliturgene. Det skal også være stoler til bruk ved vigsel.** I domkirker skal det være en egen bispestol. Det bør velges stoler som er tilpasset kirkens øvrige inventar.»

Til § 12 Nattverdutstyr

Stjørdal menighetsråd foreslår å stryke setningen «Disken utformes slik at nattverdrødet ikke faller av», da dette anses som en selvfølge. Setningen strykes derfor i det reviderte forslaget.

Andre spør hva det menes med at enkeltkalker skal være «av godkjent modell» (bl a *Møre biskop og bispedømmeråd*). Dette er en henvisning til en svært gammel bestemmelse og kan eventuelt konkretiseres i en veiledning, hvor det kan sies noe om hvordan enkeltkalker bør utformes for å være egnet til sitt bruk. I forslaget som er gjengitt nedenfor, er enkeltkalker ikke lenger et eget ledd, men er tatt inn i første ledd sammen med det øvrige i alterutstyret.

Skjold menighet med flere ser ikke behovet for siste ledd hvor *et sidebord*, som er omtalt i den nye gudstjenesteboken, eller en *nisje i veggen*, kan være oppbevaringssted av alterutstyret før og etter nattverdhandlingen. Dette leddet beholdes, men for å unngå å fylle opp alterpartiet med nye inventarstykker bør *nisje i veggen* nevnes før *sidebord*.

Paragraf 12 Nattverdutstyr foreslås da endret slik:

«Til alterutstyret hører kalk og disk, vinkanne og brødeske, **enkeltkalker**, lys og eventuelt krusifiks. Disse bør så vidt mulig være innbyrdes avstemt i utforming og materialbruk og passe sammen med kirkens øvrige utstyr.

Når en ny kalk anskaffes, skal den utformes slik at en både kan drikke og helle av den.

Eventuelle enkeltkalker skal være av godkjent modell. Disken utformes slik at nattverdrødet ikke faller av.

En nisje i veggen, eller et sidebord, *et sidebord, eller en nisje i veggen*, kan tas i bruk *under gudstjenesten* til oppbevaring av alterutstyret før og etter nattverdhandlingen.»

Til § 13 Lys

Noen fellesråd foreslår å endre kravet i første ledd om at alterlysene skal være «levende lys», og begrense det til å være «hvite lys». Høringsinstansene viser til mulighetene som led-lys gir, og batteridrevne lys som ligner stearinlys (*Nittedal fellesråd, Bergen kirkelige fellesråd, Eid kyrkjeleg fellesråd*). Forslaget begrunnes med brannfare og at noen har allergier mot stearin.

Det vil være et brudd med en sterk liturgisk og estetisk tradisjon om alterlysene ikke lenger skal være «levende lys». Ettersom de aller fleste høringsinstansene heller ikke

har foreslått å endre bestemmelsen om at «alterlysene skal være hvite, levende lys», beholdes dette. *Menighetsfakultetet* går så å si den motsatte vei og foreslår en språklig tydeliggjøring ved å endre fra «hvite, levende lys» til «hvite med levende flamme». Det foreslås likevel å beholde høringsforslagets ordlyd.

Menighetsfakultetet har også foreslått en presisering i tredje ledd, hvor det bør hete: «Et påskelys kan **fra påskenatt/påskedag til** Kristi himmelfartsdag stå i en egen stake..» Dette er mer korrekt.

§ 13 foreslås da endret slik:

«Alterlysene skal være hvite, levende lys. På et lite alter bør lys og staker ikke være for høye, særlig dersom liturgen forretter bak alterbordet. Det bør fortrinnsvis brukes staker beregnet for ett lys.

En lysglobe, eller en form for lystenningssted med et Kristuslys sentralt plassert, kan inngå i kirkerommet. Hensynet til brannfare skal ivaretas.

Et påskelys kan *i tiden mellom* **fra påskenatt/påskedag og til** Kristi himmelfartsdag stå i en egen stake ved siden av alterbordet. Resten av kirkeåret *kan lyset eventuelt vil lyset normalt være plassert plasseres* ved døpefonten.

Til dåpslys skal det være en lysholder som disse kan plasseres i, jf. Alminnelige bestemmelser for Ordning for hovedgudstjeneste pkt 46-49.»

Til § 14 Prosesjonskors og prosesjonslys

Lambertseter menighetsråd foreslår en endring i plasseringen av prosesjonslysene fra å stå ved alteret til å stå ved lesepulten:

Lysene bør ikke settes på hver side av alteret, men på hver side av lesepult. Dette fordi de ikke bør forstyrre inntrykket av alterets to store lys og fordi man mange steder nå benytter seg av evangelieprosesjon der teksten bringes fra lesepult og ned i kirkerommet, fulgt av prosesjonslysene og evt. prosesjonskorset. Derfor er altså disse lysenes «sted» lesepulten.

Også *Musikernes fellesorganisasjon* mener at plasseringen ved lesepulten er mer naturlig enn nær alteret. De peker dessuten på at «i mindre kirker vil det dessuten by på problemer å få plassert prosesjonslysene nær alteret.»

Det gir god mening å plassere prosesjonslysene ved lesepulten. Men fordi ikke alle praktiserer evangelieprosesjon, kan det være grunn til å åpne opp for flere muligheter, slik også Menighetsfakultetet peker på i sitt forslag til formulering: «Prosesjonslydene plasseres enten ved alteret eller ved lesepulten ut fra den liturgiske bruken på stedet.» Denne setningen tas inn i paragrafen. Også deres forslag til justert formulering om prosesjonskorset tas inn: «Prosesjonskorset plasseres normalt ved alteret i egnet fot.»

Hamar biskop og bispedømmeråd foreslår å ta inn en bestemmelse om hvor prosesjonskorset bør stå mellom gudstjenestene. De mener dette bør stå rett innenfor kirkerommets hovedinngangsdør, fordi korset brukes i prosesjonen som starter ved inngangen. Dette anses som en naturlig plassering, men behøver ikke regelfestes.

§ 14 endres da slik:

«Et prosesjonskors og eventuelt to prosesjonslys kan tas i bruk under gudstjenesten. **Prosesjonskorset plasseres normalt ved alteret i egnet fot. Prosesjonslysene plasseres enten ved alteret eller ved lesepulten ut fra den liturgiske bruken på stedet. En holder for disse plasseres ved alteret.»**

Til § 15 Tekstiler

Det foreslås ingen endringer i denne paragrafen.

Kap. 4 Øvrig liturgisk utstyr til en kirke

Til § 16 Liturgiske klær

Det er kommet inn flere endringsforslag til denne paragrafen. Mange høringsinstanser innvender at «hvite kapper for medliturger» (annet ledd) kun gjelder for menigheter som har vedtatt å bruke hvite kapper for medliturger (*Stjørdal menighetsråd,*

Eigersund kirkelige fellesråd, Snertingdal menighetsråd og flere).

Imidlertid er ikke det som nevnes i kapittel 4 (paragrafene 16 – 21) obligatorisk, slik kapitlets innledningsformulering også angir.

Nord-Hålogaland bispedømmeråd, Musikernes fellesorganisasjon med flere fremhever at det også er behov for liturgiske klær til andre vigslede grupper enn prester. Dette kan ivaretas ved å endre ordet «Prestekappe» til «Kappe» i kirker med kirkegård, ettersom også diakoner kan ha gravferd. Når regelverket nevner «rettstilte stolaer», dukker spørsmålet om «skråstilt stola» for diakoner opp sammen med spørsmålet om disse også skal finnes i alle kirker. Og spørsmålet om liturgiske klær for andre vigslede grupper er ennå ikke avklart.

Røyken kirkelige fellesråd innvender at det er tilstrekkelig med én alba, og ikke to. Menigheter med mange små kirker innvender også at det ikke er hensiktsmessig å ha liturgiske klær mm i hver av disse. Mye peker altså mot at det vil være tjenlig med en forenkling av regelverket her. Samtidig er det ikke ønskelig at messehagler og gravferdskapper faller ut.

Vestvågøy kirkelige fellesråd foreslår følgende formulering: «Det skal være tilgjengelig alba, stola og hvite kapper for ansatte og frivillige medarbeidere ut fra behov ved gudstjeneste og andre tjenester.» Dette kan være en god hovedregel. Så kan en føye til messehagel og gravferdskappe.

Paragraf 16 foreslås endret slik:

«Alba i minst to størrelser og rettstilte, stolaer i fire liturgiske farger, messehagler i de fire liturgiske fargene, eller minst to messehageler, fortrinnsvis hvit og grønn og hvite kapper **for ansatte og frivillige medarbeidere ut fra behov ved gudstjeneste og andre tjenester.**

PresteKappe til bruk på kirkegård/gravlund ved gravferd. dersom det vanligvis forrettes gravferd ved kirken. Hvite kapper for medliturger. Hvite kapper til konfirmanter.»

(Til § 17 Enkeltkalker)

Det vises her til kommentarene i § 12. Paragrafen foreslås tatt ut, ettersom enkeltkalker allerede er nevnt i § 12.)

(Til § 18 Soknebudsett)

Her påpeker flere at det ikke er hensiktsmessig at dette finnes i kirken, men at det finnes på menighetskontoret (*Björgvin biskop og bispedømmeråd, Stjørdal menighetsråd* m fl.)

Det foreslås derfor at også denne paragrafen tas ut.

Dette medfører at tidligere § 19 når blir ny § 17, tidligere § 20 blir ny § 18 osv

Til ny § 17 Utstyr til bruk ved takkeoffer Noen høringsinstanser etterlyser nærmere bestemmelser om hvordan dette utstyret skal være. For å inkludere ulike måter å innsamle takkoffer på, foreslås følgende tekst: **Nødvendig utstyr til innsamling av takkoffer.**

Til ny § 18 Bøker

Her foreslår *Musikernes fellesorganisasjon* og *Nord-Hålogaland bispedømmeråd* å ta inn «koralbøker og andre samlinger med liturgisk musikk». Dette tas til følge. Nemnd for gudstjenesteliv foreslo å endre «To bibler og to tekstbøker» til «Tre bibler og tekstbøker», fordi disse behøves både i sakristiet, for prest/tekstleser og for kirkemusiker. Nemnda foreslo også å endre betegnelsen «organist» til «kirkemusiker», da denne betegnelsen dekker både «kantor» og «organist». Dette tas også til følge.

Paragrafen foreslås da endret slik:

«**Tre to bibler og to tekstbøker** og tre sett av de liturgiske bøker (for liturg, **kirkemusiker organist** og sakristi). Et tilstrekkelig antall salmebøker til bruk for menigheten **og koralbøker og liturgisk musikk for kirkemusikeren.**»

Til ny § 19 AV - utstyr

Denne paragrafen ble kommentert av flere. *Eigersund kirkelige fellesråd* foreslår å ta ut siste setning, da det er for detaljert. Setningen beholdes likevel, også fordi det er eneste sted hvor kunstnerisk utsmykning /altertavle er nevnt.

Nemnd for gudstjenesteliv foreslår i sitt vedtak å presisere at AV-utstyret heller ikke bør «ta bort oppmerksomheten fra alterstedet». Dette tas til følge, og paragrafen endres da slik:

«Dersom AV-utstyr inngår i kirkerommet, skal det integreres på en best mulig måte i kirkerommet. Når det benyttes, bør det ikke dekke til kunstnerisk utsmykning/altertavle **eller ta oppmerksomheten fra alterstedet.**»

Til ny § 20 Et godt bevaringsmiljø

Mange høringsinstanser mener at denne paragrafen er for upresis. *Bergen kirkelige fellesråd* har foreslått en ny formulering, og den tas til følge:

«Gammelt og nytt kirkelig inventar og utstyr skal sikres et godt bevaringsmiljø. **Vedlikehold av gjenstander fra før 1850 skal konsulteres med Riksantikvaren. Gjenstander fra 1537 og tidligere anses som automatisk fredet, vedlikehold/konservering av disse skal godkjennes av Riksantikvaren.** Også yngre gjenstander kan ha stor lokal- og kulturhistorisk verdi i dag og i fremtiden, og skal forvaltes ansvarlig.»

Til ny § 21 Tekstiler

Et språklig endringsforslag er å ta ut en unødvendig gjentakelse av ordet «oppbevares».

Paragrafen forenkles da slik:

«De liturgiske klær oppbevares i egnede skap. Messehaglens skal *oppbevares forsvarlig* enten henges opp på spesialhengere av tilstrekkelig bredde eller legges i skuffer med tilstrekkelig bredde og dybde.

Liturgiske tekstiler må ikke utsettes for lys, støv eller endringer i luftfuktighet.»

Til ny § 22 Verdigjenstander

Heller ikke til denne paragrafen er det kommet vesentlige innvendinger.

Kap 6 Godkjenning

Til ny § 23 Nytt inventar og utstyr

Flere høringsinstanser har innvendinger mot regelen om at biskopen skal godkjenne alt nytt inventar og utstyr. *Bergen kirkelige fellesråd* mener at dette «vil bidra til byråkratisering og unødvendig pengebruk» og *Nittedal kirkelige fellesråd* mener det blir «for mye byråkrati og detaljstyring». *Askvoll sokneråd* ønsker også «forenkla godkjenningsrutiner. Biskop bør til dømes kunne delegere til prostens godkjenning av inventar og utstyr.»

Et stort flertall gir imidlertid *ikke* uttrykk for noen innvending mot denne regelen, som også er hjemlet i kirkeloven § 18. En eventuell regelendring om dette kan derfor bare skje i forbindelse med en fremtidig revisjon av kirkeloven.

Hamar biskop og bispedømmeråd mener at formuleringen «for eldre kirkers vedkommende» er for upresis. *KA* og *Musikernes fellesorganisasjon* skriver at «en mer presis beskrivelse ville vel være «fredede og listeførte kirker». Dette tas til følge. Det kan også være ønskelig med en mindre språklig justering av ordene «for... vedkommende»

Paragrafen foreslås endret slik:

«Alt nytt inventar og utstyr skal på forhånd være godkjent av biskopen, for **fredede og listeførte kirker s vedkommende skjer det** etter uttalelse fra Riksantikvaren. Dette gjelder også for gaver, prøveinstallasjoner og midlertidige installasjoner i kirkerommet, dersom slike ikke inngår i et arrangement. I så fall kommer Regler for bruk av kirkene til anvendelse.»

Til ny § 24 «Prostens myndighet»

Denne og flere av de følgende paragrafer er endret slik at de paragrafene som ikke hadde egen overskrift, nå har fått dette. For å tydeliggjøre ny overskrift settes denne her i anførselstegn, og gjelder paragrafene 24 – 29.

I ny paragraf 24 er det også foretatt en annen endring: I gjeldende regelverk omtales «lokaler til kirkelig bruk» - altså gudstjenestesteder som ikke er permanente, vigslede kirker (likevel) som «vigslet». I kirkebyggøringen var det bred oppslutning om å bruke et annet ord enn «vigslet» for «lokaler til kirkelig bruk» enn for kirkebygg, jf. Høringsspørsmål 4 A. Høringsbrevet foreslo ordet «velsignet». Mange høringsinstanser sluttet opp om å bruke dette ordet. Andre, som var enige i å markere forskjellen mellom kirkebygg og (flerbruks-) «lokaler til kirkelig bruk» «foretrakk ordet «innvie» framfor «velsigne», ettersom velsigne uttrykker en handling som stadig gjentas, og derfor ikke var passende. Ordet som foreslås tatt inn her i paragraf 24 er «innviet». For nærmere begrunnelse til dette vises det til høringssammendraget til kapittel 1 – 8, hvor høringsspørsmål 4 A omtales.

Paragrafen endres da slik:

«Prosten godkjenner omfanget av inventar og utstyr til lokaler som er **innviet velsignet** til kirkelig bruk.»

Til ny § 25 «Biskopens myndighet»

Heller ikke til denne regelen er det vesentlige innvendinger. Det er også en regel som er hjemlet i kirkeloven § 18.

Til ny § 26 «Menighetsrådets myndighet»

Her peker noen høringsinstanser på at Regler om liturgisk inventar og utstyr ikke er helt tydelig på forskjellen mellom det som *kan*, men ikke *må* være i et kirkerom (*Musikernes fellesorganisasjon*). I kapittel 2 og 3 i regelverket skjelnes det klart mellom *kan*- og *må*-inventar og utstyr. Det antas at uklarheter er forbundet med kapittel 4, hvor den innledende formulering er: «I hver kirke vil det i tillegg vanligvis være behov for:» Men som det er påpekt ovenfor til kapittel 4 kan dette være vel begrunnet og hensiktsmessig.

Mange fellestråd siterer formuleringene fra *Stavanger kirkelige fellesråd* som fremhever det problematiske ved at menighetsrådet avgjør om inventar og utstyr som kan være i en kirke, når det er fellestrådet som har ansvaret for kostnadene forbundet med dette:

Det er ikke greit at myndigheten i § 28 til å anskaffe og midlertidig fjerne inventar og utstyr legges til menighetsrådet. Grunnen til dette er at det er fellestrådet som står for bygging og innredning og derfor også må ha myndigheten i § 28. Fellestrådet har ansvar for kostnadene, og slike vil lett påløpe også om man mottar gaver eller når man må foreta fysiske endringer i bygget.

Andre høringsinstanser fremhever at det bør være tett kontakt og god kommunikasjon mellom menighetsråd og fellestråd i spørsmål om inventar og utstyr. Dette må anses som en forutsetning for at dagens regelverk kan praktiseres på en god måte. Det foreslås imidlertid ingen endringer i § 26.

Til ny § 27 «Kulturhistoriske verdier»

Ut fra høringen foreslås ingen endringer av denne paragrafen.

Kap 7 Dokumentasjon

Til ny § 28 «Nasjonalt register»

Molde kirkelige fellesråd skriver:

Fellesrådet (ikke menighetsrådet) bør ha ansvaret for registrering av inventar og utstyr (§ 30). Det med begrunnelse i at oversikt over inventaret er viktig for ivaretagelse av drift og vedlikehold av kirkebygget.

Mange foreslår at bestemmelsen om at inventar og utstyr skal «registreres» kunne vært nærmere presisert til «i en database» eller i «en kirkelig database» eller «Kirkebyggdatabasen» (*Bjerkreim sokneråd, Oslo biskop og bispedømmeråd, Østre Toten fellesråd, Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd m.fl.*)

Det er sjelden at det i et regelverk vises til et bestemt register. Det hører gjerne hjemme i et rundskriv eller en veiledning. I Kirkerådes veiledning på dette punkt vil det være en entydig henvisning til Kirkebyggdatabasen. For å tydeliggjøre at inventar og utstyr ikke bare skal registreres lokalt, foreslås det at formuleringen endres til «i et nasjonalt register». Da vil paragrafen lyde slik:

«Menighetsrådet har ansvar for at alt permanent og midlertidig kirkelig inventar og utstyr registreres **i et nasjonalt register**. Ved visitas og prostebesøk gis det rapport om registreringen.»

Til ny § 29 «Endringer, reparasjoner m.v.»

Det er ikke gjort andre endringer i denne paragrafen enn at en overskrift er satt inn.

Økonomiske/administrative konsekvenser

Forslaget til reviderte Regler om liturgisk inventar og utstyr medfører ikke vesentlige utgifter til anskaffelse av inventar og utstyr sammenliknet med gjeldende regelverk. Det kan eventuelt ligge en liten besparelse i at prekestol og lesepult kan slås sammen i ett inventar (§ 8) og en liten merutgift i at hensynet til håndringing skal ivaretas, først og fremst når dette skal gjennomføres i kirker med svært gammelt utstyr for automatisk ringing. At det i bestemmelsene om utstyr som det *vanligvis* vil være *behov for* er tatt inn en presisering om «koralbøker og liturgisk musikk til kirkemusiker», så er dette antakelig gjennomført i svært mange kirker allerede. Det er heller ikke lagt inn andre godkjenningrutiner i forslaget enn i gjeldende regelverk.
